

*Душан Достанић**

Институт за политичке студије, Београд

ПОЈАМ „ВЕЧНЕ ЛЕВИЦЕ” КОД ЕРНСТА НОЛТЕА**

Сажетак

У чланку аутор настоји да прикаже схватање „вечне левице” Ернста Нолтеа. Аутор полази од актуелног питања да ли су појмови деснице и левице у данашње време још употребљиви. Како би се понудио одговор на ово питање, у раду се указује на одавно констатовану трансепохалну истоверност левице. Да би се та истоветност објаснила, аутор указује на појам „вечне левице” који је развијен у оквиру филозофије историје Ернста Нолтеа, где се „вечна левица” посматра као једна од „историјских егзистенцијалија”. У тексту се затим набрајају кључне карактеристике „вечне левице” како је схвата Нолте, односно указује се на њено порекло и последице. Будући да се пропаст комунизма не може сматрати и коначним поразом „вечне левице”, аутор настоји да покаже да је Нолтеово схватање актуелно и у наше време и да његов опис „вечне левице” није изгубио на значају.

Кључне речи: Ернст Нолте, „вечна левица”, левица, десница

Међу аналитичарима, али и у академским круговима све више се среће мишљење да подела на левицу и десницу у данашње време губи на значају. Они који о томе знају нешто више наводе да

* Имејл адреса: dusan.dostanic@ips.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру научноистраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

је подела на левицу и десницу историјски настала у време Француске револуције те да нас ондашњи распоред седења у скупштини више не обавезује. У најмању руку, каже се да је контекст који је постављен револуцијом „превазиђен, а са њим и многи од његових појмова, разликовања и теоријских дискурса” (Cvetičanin 2008, 450). С тим у вези се поставља и питање није ли расцеп на левицу и десницу изгубио значај, односно нису ли на његово место дошле друге поделе, на пример она између народа са једне стране и глобалне елите са друге (Fritze 2021).

Свакако, за овакву тврдњу се могу пронаћи добри разлози, јер многи појмови којима се данас служимо нису саморазумљиви као што је то некада био случај. Може се чак казати и да су застарели, односно неадекватни да опишу данашњу стварност. Како пише Алан Де Беноа, „левица” и „десница” су етикете које строго узевши не одређују ни различите представе, ни различите концепте деловања. Оне, додуше, нису безначајне, али се не могу одвојити од одређених топоса. Реч је дакле о „релативним појмовима” који су резултат „случајне ситуације”. Такође, Де Беноа сматра да је реч о антикварним, превазиђеним и за садашње време сасвим неподељним појмовима (De Benoist 2021, 88, 90).

На антикварност политичких појмова упозорио је још пре више од тридесет година Панајотис Кондилис (Kondylis 1992, 91–104). Према његовом мишљењу, интерпретација према којој је у Хладном рату победио грађански либерализам је погрешна. Оно што је однело победу је масовна демократија. Она је, додуше, изникла из крила грађанског друштва, али она образује једну структурално нову друштвену формацију (Kondylis 1992, 100–101). Кондилис пише да масовна демократија стоји на исходу како комунизма, тако и либерализма скупа са грађанским друштвом. „Либерализам и буржоазија, према Кондилисовом гледишту, нису победили, него су као и комунизам дошли до свог краја, а масовна демократија је као резултат борбе система једно ново треће, нова друштвена формација, са капитализмом, али без буржоазије и без пролетаријата – према Кондилисовом ироничном гледишту, тако нешто као карикатура комунистичког идеала бескласног друштва” (Furt 2021, 73). На истоку је утопија постала сувишна, онда када је омогућена на западу (Kondylis 1992, 101). Другим речима, Кондилис упозорава на настанак нове ситуације после пада Берлинског зида, односно на окончање једне епохе. Баш зато што је масовна демократија

нова друштвена формација, стари појмови из грађанске епохе су изгубили садржај и смисао, односно у новој ситуацији су постали негодговарајући. Другим речима, крај Хладног рата и то његов исход показао је колико је у међувремену политички језик постао бесадржајан (Kondylis 1992, 93). Није, наиме, само реч о томе да су политички појмови вишезначни – што је одувек био случај – већ о њиховој беспредметности или аморфности њиховог садржаја (Kondylis 1992, 91).

Сличну ствар констатују и други аутори. Тако се већ деценијама говори о настанку сасвим нове појаве, односно једне врсте савеза између привреде и левице, дакле, између глобалистичког капитализма и левичарске културне политике. Према томе, уколико је привреда „променила страну” (Gauland 2020, 260–264) и уколико су у данашње време међународни капитал и међународна левица, односно капитал и еманципација, на истој страни фронта против националне државе, онда је логично очекивати и стварање једног пакта на супротној страни, односно савез између „националног радништва” и „националног грађанства” (Gauland 2019, 18). Таква врста савеза би подразумевала да су наслеђена схватања левице и деснице релативизована. Штавише, уколико се оваква дијагноза стања прихвати као тачна, одатле такође следи и закључак да се овде више не може говорити о јединственој десници. Другим речима, савез деснице какав је постојао у време Хладног рата и који је из антикомунизма црпео своју кохезивну снагу неповратно се распао. Са поразом комунизма антикомунизам више није могао да игра улогу кохезивног фактора. То је учинило да се и десница подели на различите струје. Према томе, уколико се ово мишљење прихвати као важеће с правом се поставља питање може ли се у данашње време још увек говорити о левици и десници.

ТРАНСЕПОХАЛНА ИСТОВЕТНОСТ ЛЕВИЦЕ

Међутим, иако су Кондилисова и Гауландова запажања у основи тачна, и иако несумњиво не постоји никакав јединствени блок деснице, у погледу левице ствари ипак стоје нешто сложеније него што то може деловати на први поглед. Наиме, као што је једном приликом запазио немачки политичар и дугогодишњи шеф ЦДУ Франц Јозеф Штраус, „конзервативац из 1980. године и конзервативац из 1880. неће се разумети, док социјалиста у основи остаје

исти” (Novaković i Dostanić 2020, 26). Како је писао Армин Молер за последњих 300 година европске историје се мишљење ни левице ни либерала није суштински изменило (Mohler 1981, 23). Колико год се појављивали нови садржаји и проблеми, основне црте мишљења остају исте. Од анархиста до левих либерала данашњице сви ће, мање или више, користити исти језик као и њихови идеолошки истомишљеници из XIX века и мале су шансе да ће у будућности бити другачије. Преци и потомци ће се ту врло добро разумети. Код конзервативаца ствари стоје другачије. Фридрих Јулиус Штал, отац пруског конзервативизма и рецимо немачки послератни конзервативац, Арнолд Гелен, имали би великих потешкоћа у споразумевању. Геленове појмове Штал не би разумео, а чак би му и садржај био потпуно стран (Mohler 1981, 24), упркос чињеници да номинално припадају истој традицији. Парадоксално делује увид Каспара фон Шренк-Ноцинга да је једна од карактеристика конзервативних теорија то да су „без традиције” (Schrenck-Notzing 2011, 193). Колико год да код конзервативаца традиција игра улогу, „ско-ро свака генерација има један потпуно нови конзервативизам који конзервативним очевима застаје у грлу” (Mohler 1981, 25). Данашњи конзервативац не би могао да се у потпуности сложи са оним што је 1848. важило као конзервативан програм, док би поклапање код либерала или левичара било много веће. Изгледа да хомогени блок деснице никада није постојао, док су на левици слагања много израженија.

Та жилава „истоветност” левице навела је чувеног историчара Ернста Нолтеа да говори о „вечној левици”. Наравно, на овом месту је потребно бити пажљив, како се не би запало у сувише смеле генерализације. Код Нолтеа се „вечна левица” ипак мора разликовати од левице у пуном смислу речи, која постоји „у оквиру либералног система”, те као таква постоји „само у западном нововековљу” (Nolte 2015, 423; Nolte 2011, 198-199). Дакле, за појаву левице у пуном смислу је, као и у случају деснице у ужем смислу, нужна барем рудиментарна слобода мишљења и дискусије.

Такође, треба истаћи и то да Нолте није ни први, ни једини аутор који је у овом смислу размишљао о „вечној левици”. До сличних закључака дошао је и руски дисидент Игор Шафаревич у својој књизи о социјализму. За Шафаревича је социјализам „константно искушење и константан проблем” у људској повести. „Сва таква учења (а видећемо да их је постојало веома много) имају један

заједничку нуклеус – заснивају се на потпуном одрицању савременог начина живота, позивају на његово разрушење, предочавају слику праведнијег и срећнијег друштвеног уређења, у којем ће наћи решење сви основни проблеми савремености, и предлажу конкретне путеве за постизање тог уређења. У религиозној литератури такав систем идеја назива се вера у хиљадугодишње царство Божије на земљи – хилијазам. Зато ћемо социјалистичка учења која нас занимају назвати ’хилијастичким социјализмом’” (Šafarevič 1997, 22). Први пример Шафаревич налази код Аристофана и поредећи га са Марксом закључује да у оба случаја скрива исти програм који се састоји од: „1. уништења приватне својине; 2. уништења породице, то јест преласка жена у заједничко власништво и прекид везе између родитеља и деце; 3. апсолутно чистог материјалног благостања” (Šafarevič 1997, 26). При томе Шафаревич не указује само на дуговечност социјалистичких идеја, него такође констатује да су и покушаји остварења тих идеја стари преко 2 хиљаде године.

Још пре Нолтеа и Шафаревича и Освалд Шпенглер такође поставља питање: „Шта значи лево?” И Шпенглерова левица је условно речено „вечна”. Она обухвата: 1. „либералну форму борбе против вишег друштва, класне борбе од 1770, чежњу за већином, за саучествовањем ’свих’, квантитет уместо квалитета, хорда уместо господара”; 2. „Лево је оно што има програм, јер то је интелектуална, рационалистичко-романтична вера да се стварност може савладати апстракцијама”; 3. „Лево је бучна агитација на уличном плочнику и на народним скупштинама, вештина да се градска маса узбуди јаким речима и осредњим разлозима.“ 4. „Лево је сањарење за масе уопште, као основа сопствене моћи, воља да се изванредно изравна, да се мануелни радник изједначи са народом, уз презриве погледе са стране на сељаштво и грађанство“; 5. „Лево је напоследку и пре свега недостатак поштовања према својини, иако ниједна раса нема тако снажан инстинкт за поседовање као германска и то стога јер је она од свих историјских раса поседовала најснажнију вољу” (Spengler 1933, 133). Грубо речено, левица, како је види Шпенглер, одбацује садашње стање и постојање било какве хијерархије у друштву. Она је првенствено заинтересована за материјално благостање, одбацује приватну својину и пројектује слику идеалног друштва у будућност. Поред тога, левица је рационалистичка и конструктивистичка, јер верује да се идеално друштво може остварити људском акцијом, а стварност покорити

помоћу апстракција. Тако се код Шпенглера показују моменти на које доцније и Нолте скреће пажњу.

На овом месту поставља се питање шта је за Нолтеа „вечна левица“, односно шта је то што је чини вечном? Ипак, одмах треба истаћи да је код Нолтеа ово питање много шире од разграничења политичког простора, односно да се оно јавља у склопу његовог бављења питањем историјске егзистенције. Наиме, Нолте говори о фундаменталним карактеристикама које „суштински одређују човеков повесни начин постојања“, те их „назива ‘историјске егзистенцијалије’ и повезује их у један конституционално-логички ‘шематизам’” (Gerlich 2009, 268). Те појединачне егзистенцијалије, како даље објашњава Герлих, „представљају истовремено трансценденталне категорије повесног мишљења и онтолошка одређења бића историје” (Gerlich 268). Међу њих код Нолтеа, између осталог, спадају рат, владавина и левица која је повезана са побуном. Иако већу важност приписује међународним ратовима него грађанском рату, Нолте слажући се са Марксом, прихвата мишљење да је „економска супротност између ‘сиромашних’ и ‘богатих’ најелементарнији друштвени антагонизам и последично уздиже хроничну побуну левнице на ниво историјске егзистенцијалије” (Gerlich 2009, 272).

ЈЕДНАКОСТ И ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНА ПРАВДА

Према Нолтеу, у основи „вечне левнице” лежи осећај да су постојећи друштвени односи неправедни, а неправедном се сматра и „свака она ситуација која једнима пружа више добара и животних могућности него другима, дакле она која крши ‘братство’, а које опет одговара захтевима човечије природе, јер природа нигде није утврдила ко треба да буде надређен, а ко подређен, ко господар, а ко слуга, ко богат, а ко сиромашан” (Nolte 1993, 324). Нолте говори о осећају „трансценденталне неправде” и следствено о супротстављању тој трансценденталној неправди, односно о захтеву за „трансценденталном правдом” (Nolte 2015, 423). „Политичке и економске класне поделе су, дакле, нешто зло, што противречи фундаменталном антрополошком карактеру, једнакости” (Nolte 2015, 227). Постојећи односи се, према томе, сматрају неприродним. Штавише, они су противприродни и у крајњој линији представљају производ силе и самовоље. Са друге стране, природно стање је „аутентично људско стање, јер је оно (наводно) стање једнакости

свих живих бића” (Nolte 2015, 423). Будући „противприродни” постојећи односи се морају укинути. Са друге стране, у природним односима не може бити ни владавине човека над човеком, али ни различитих људских активности. Речју, природно стање је стање неиздиференцираности.

Оно што је Нолте назвао осећајем „трансценденталне неправде” други аутори су називали нешто другачије. Тако је сасвим независно од Нолтеа, Ерик фон Кинелт-Ледин писао да у корену егалитаризма леже завист, љубомора и страх (Kuehnelt-Leddihn 1952, 3).

На овом месту се опет треба чувати претеране морализације. Наиме, никако не треба губити из вида да завист има своју друштвену вредност. Она доводи до незадовољства тренутним односима и отвара простор за другачија решења. Штавише, може се рећи да је она неодвојива од човека који чим почиње да мисли у једном моменту мора поставити питање зашто се његов живот разликује од живота других људи. Међутим, завист, исто тако може имати и деструктивно дејство и велики део цивилизацијских тековина је усмерен на њено обуздавање. Са друге стране, као што примећује Карлхајнц Вајсман, очигледно је да је успон зависти на ранг велике друштвене силе повезан са успоном модерне левице (Weißmann 2004, 4). Читав низ других аутора је приметио да комунизам тежи да искористи револт, нерасположење, жељу за осветом и ресантиман понижених, увређених и уопште свих који из било ког разлога немају успеха у друштву, односно да организује сиротињу и њихова расположења, на пример завист и мржњу према свима који у садашњем друштву имају успеха (Milanov 2021, 28). У том смислу, може се рећи да левичарски поглед на свет почива на зависти, односно на претпоставци о кривици другог. Ова мисао о зависти као покретачу левице среће се и код Шпенглера који, са своје стране, указује на Маркса за кога каже да је завидео онима који не морају да раде. За њега они нису били лењивци и готовани, већ они којима је сувише добро. Зато их је мрзео и из те мржње захтевао побуну против „срећника” (Spengler 1920, 74). Речју, оно што је водило Маркса били су егоизам, љубомора и завист, односно осећај неправде, јер се не поседује оно што други имају. Исто увиђа и Берђајев који сматра да иза социјално-револуционарног осећања и схватања света „лежи психологија увређености, психологија пасторака Божјих, психологија робова” (Berđajev 1990, 50).

Уколико се ово мишљење прихвати, брзо се схвата да полазећи од страха, љубоморе и зависти све може постати повод за резигнацију и осећај „неправде”. Свака несрећа, сваки неважни инцидент, свака случајност морају се некако довести у везу са неправедним поретком који генерише неједнакост и који узрокује све те, најзглед случајне, невоље. Ако се друштво схвата као игра са нултим збиром успех једног се аутоматски претвара у узрок неуспеха другог код кога се буди осећај ускраћености и незадовољства. Кривица се пребацује на другог, од кога се затим у име правде нешто захтева. Штавише, што се једнакост више прокламује, тим сваки недостатак постаје болнији, свака незнатна неједнакост постаје неподношљива, а завист, љубомора, озлојеђеност, незадовољство и жеља за апсолутном правдом као осветом све снажнији. Као што примећује Мизес позивајући се на Хјума, што је разлика мања, то је завист јача (Mises 1959, 384).

За „вечну левицу” није важно колико је ова слика о односима потчињавања и експлоатације одговарала или одговара стварном стању ствари. Није пресудно ни да ли су „сиромашни” и „богати” икада представљали хомогене целине, ни да ли је линија поделе између виших и нижих икада у повести била оштра и непремостива. Оно што је одлучујуће је изједначавање правде и једнакости које доведено до краја захтева опште униформисање, односно повратак у време неиздиференцираног, праисторијског, племенског друштва. Јер, ако је неједнакост исто што и неправда, онда то другим речима значи да и свака граница међу људима или било какво разликовање по основу достојанства, порекла, старости, пола, расе, талента или религијске припадности, у истој мери као и свака дистанца отпада као нешто неправедно и неприродно, а са њима и све чврсте и одређене форме. Лепу илустрацију тог става пружа и један чланак објављен у *Радничкој борби*, листу српских левичара из времена пре Првог светског рата, где стоји да се тежи томе да се заснује „комунизам без власти, слободни комунизам, комунистичко друштво у коме не може бити ни парламента ни министарстава, у коме не може бити ни старијих ни млађих, у коме ће сви бити потпуно једнаки, тако да не може бити поделе на оне који заповедају и оне који слушају” (према: Kazimirović 2013, 497). У складу с тим, Кинелт-Ледин закључује да је левица „непријатељ различитости и фанатични заговорник истости. Униформност је наглашена у свим левим утопијама, рај у коме сви треба да буду 'исти', где је завист

мртва, а ’непријатељ’ или мртав, живи ван градских зидина или је потпуно понижен. Левица презири разлике, девијацију, стратификације” (Kuehnelt-Leddihn 1974, 39).

САДАШЊОСТ КАО ЦАРСТВО НЕПРАВДЕ И БУДУЋЕ ДРУШТВО

Ипак, „вечна левица” се код Нолтеа не може сводити једино на пуку побуну сиромашних, која је тек „база вечне левице” (Nolte 1993, 327). Она наступа, пише даље Нолте, пошто се образује „једно учење о садашњости као царству неправде и о далекој прошлости и надној будућности као владавини правде, дакле као ’царству Божјем”” (Nolte 1993, 327). Нолте указује да је тај корак најочљивије начињен у старом Израелу, те да се тамо најбоље могу посматрати почети „вечне левице”. „Једна квалитативна разлика између става према краљевству у Месопотамији односно Египту на једној страни и Израелу на другој страни би се тешко могла уочити, да у Израелу није постојао феномен пророштва, јер у 2. псалму се о божанском пореклу краља једва другачије говори него у осталом старом оријенту” (Nolte 2015, 229). Старозаветни пророци, иако нису били свештеници нити су имали неку другу институционалну службу, бележи Нолте, сматрали су се од Бога позваним да заступају ствар чисте вере чак и када то иде против свештеника или краљева. Ови „свети демагози” како их је називао Макс Вебер, су тако и први проповедници „вечне левице”, будући да су потчињенима проповедали долазак спаса и царства праведности.¹ Богате нико раније није напао толико жестоко као пророк Исаија. Нолте држи да „социјална политика пророка почива на обухватној културној критици” (Nolte 2015, 232), што се поново види на примеру пророка Исаије. Међутим, не стаје се са критиком, него се истовремено ствара и слика будућности, односно „утопија” (Nolte 2015, 232).

Старозаветно порекло социјализма је давно пре Нолтеа препознао и Николај Берђајев, с тим што је он разликовао апокалиптику,

¹ Нолте примећује да су неки међу „радикалним конзервативцима” као Шарл Морас и Енрико Корадани још пре Првог светског рата жестоко нападали хебрејске пророке као „првоборце социјалне револуције”, иако је тај „рани облик револуције представљао жељу за повратком у једноставно, чисто и богоугодно стање” (Nolte 2015, 232). Познато је да је Морас у Магнификату видео чист болшевизам.

из које се социјализам развија, од пророштва.² Тиме је код њега јасније истакнута граница између „вечне левице” и хришћанства.

Одатле излази да читав левичарски пројекат, заправо, почива на једној врсти погрешне религиозности, јер левица верује да може да успостави Божје царство у овом свету и то сопственим снагама, без помоћи Бога (Kleine-Hartlage 2020, 17). Спасење је тако чисто људско дело које се може достићи, па стога није тешко препознати безбожне последице таквог схватања на које јасно указује Берђајев.³

Међутим, то нису и једине последице. Наиме, ако се царство Божје може успоставити људском акцијом то онда значи да се ништа мање од тога не може и не сме захтевати. Заправо, левица не прихвата ниједан друштвени поредак с оне стране раја (Weißmann 2020, 8). Према томе, „утопија није политичка фантазија, него смео пројекат, смелији од осталих зато што настоји да реши све основне проблеме колективног живота са којима се човечанство среће од када је почело да се политички организује” (Legutko 2016, 47). Левица у том смислу пред собом увек има коначни циљ преко кога се не може ићи. Њена утопија је „коначно решење” у смислу да ће „после њене имплементације неправда, сиромаштво, тиранија и сви остали политички греси нестати једном заувек” (Legutko 47).

Дакле, све оно што стоји на путу остварењу те визије мора бити разорено без обзира на цену, а сви људски односи се схватају као подложни свесној конструкцији и реконструкцији. Циљ

² „Изједначавање и зближавање хришћанства и социјализма је мени увек деловало богохулно. [...] Мешање и изједначавање хришћанства и социјализма, земаљског царства са земаљским благостањем, јесте преживљавање јеврејске апокалипсе, то је појава јудаизма на хришћанском тлу. И није случајно то што је Маркс био Јеврејин. То је појава јеврејске апокалипсе, јеврејског хилијазма, у касним сатима историје, у атмосфери атеистичког и материјалистичког века. То је изобличавање антихришћанске природе јеврејске апокалиптике, јеврејских апокалиптичних очекивања. Стара јеврејска апокалиптика је била револуционарна и антиисторијска; на том је тлу дошло до устанка *зилота*. Апокалиптички дух се разликовао од пророчког духа, који није био револуционаран, који је био прожет историзмом. И нова социјалистичка јеврејска апокалиптика је такође револуционарна и антиисторична” (Berdajev 1990, 153, 154–155).

³ „Царство Божје на земљи, у нашој физичкој природи, у нашем ропству, гресима и пороцима, је немогуће и сама жеља да се то истиче у овим условима је безбожна жеља. ... У том присилном царству Божјем на земљи неће деловати дух Христов, већ дух антихриста. Револуционарни социјализам је једна од антихристових саблазни” (Berdajev 1990, 156).

је, према томе, унапред познат, па према духовитој опасци једног десног публицисте, левичарски утопизам представља закључке у потрази за премисама (Kleine-Hartlage 2019, 22). Речју, левица увек полази од стања какво би требало да буде као нечега што се пре или касније мора остварити.

Овде се уочава вечност левице, јер се идеје о будућем друштву и успостављању правде и једнакости срећу у различитим временима, од средњовековних јереси, преко Старим Заветом инспирисаних сељачких побуна из доба Реформације, у разној утопистичкој литератури све до захтева за новим моралним светом из доба просветитељства. Исти хилијастички образац проналази се и у кругу главних идеја студентског покрета из 1968, где се веровало да је технички развој дозволио да се учини оно што је до тада морао остати само сан, а то је стварање „другог Адама”, односно света без агресије, рата и патње (Weißmann 2017, 205). У ред представника „вечне левице” једнако спадају и рани социјалисти „попут Роберта Овена или Фуријеа, као и Бабеф са својом јасно формулисаном идејом класне борбе, те доцније Маркс и Енгелс од којих се даље стиже до Лењина, Маоа, Пол Пота и Броза” (Novaković i Dostanić 2020, 30). Иако данас левица ретко отворено спомиње класну борбу, она се није одрекла идеје о успостављању друштва правде као једнакости. Тај спој се среће у данас раширеном залагању за „социјалну правду” у чијем корену такође стоји радикални егалитаризам, отелотворен у идеји о потреби успостављања „једнакости могућности”. Чак и када су пароле различите, иза њих се могу препознати исти импулси.

КАЖЊАВАЊЕ ПРОТИВНИКА И ТЕРОР

Према Нолтеу, „ништа није разумљивије него то да су заговорници ‘вечне левице’ увек били убеђени у апсолутну праведност своје ствари и да ‘околности’ нису видели другачије него као ‘зло’” (Nolte 1993, 328). Међутим, зло не остаје ограничено само на околности, него се оно препознаје и у егоизму, који се схвата као колективни егоизам владајуће класе.

Овај моменат је двоструко важан. Прво, овде на видело избија и сазнајнотеоријски релативизам односно конструктивизам, јер се неједнакост схвата као нечија зла воља, односно она постоји само зато што је неко, ко од њеног постојања има интерес, вештачки

одржава. Тако се долази до још једне важне тачке, јер се недостатак правде и једнакости на свету не доводи у везу са мањкавом и слабом људском природом, него само и једино са историјским околностима, односно постојећим системом расподеле моћи који генерише неправду и неједнакост, те у основи добре људе просто нагони да се понашају на лош начин. Вечна левица верује у неограничене могућности успостављања другачијег света и другачијег човека. Другим речима, левица полази од претпоставке да су привилеговани створили систем који њима одговара, па да је исто тако могуће створити неки другачији. Дакле, земаљски рај је могућ и остварив, само када би се промениле околности, односно када неки други људи, а то ће рећи они који имају моћ и поседују привилегије, не би из сопственог егоизма, себичности, страха, злобе или у најбољем случају кратковидости деловали ометајуће и одупирали се остварењу бољег света.

Та претпоставка о земаљском рају који нам измиче због кривице других људи мора деловати фрустрирајуће.

Фокусирана на колективни егоизам владајуће класе „вечна левица” је неодвојива од идеје о потреби строгог кажњавања оних који спречавају успостављање правде, односно неодвојива је од идеје терора. Њена правда се тиме не остварује преко љубави или милосрђа, него кроз освету и одмазду према онима који су криви за све неправде и који се противе захтевима „вечне левице”. Другим речима, беспошtedна освета и кажњавање се претварају у историјску мисију. „Вечна левица”, проповедајући једнакост, као што је уочио и Ниче,⁴ свуда тражи освету, а стварне или наводне неправде из прошлости постају легитимација за нове прогоне. Па и више од тога. Вођена оним страхом, љубомором и завишћу које је помињао Ледин, левица жели да ужива у патњи оних који су некада поседовали власт и моћ. Како пише Берђајев, „морални патос социјализма јесте смеша лажне емотивности и афективне саосећајности са суровошћу и пакосном осветољубивошћу”, а сентиментализам левицара доводи до суровости (Berđajev 1990, 161). Та суровост и жеља за осветом потичу из уверења да су све неправде, патње и сва беда заправо углавном последица зле воље владајуће класе.

⁴ „Освета се црни у твојој души: где уједаш, ту расте црна краста; осветом твој отров врти душу у ковитлац. Овако вам говорим у слици, ви који ковитлате душе, ви проповедници једнакости! Ви сте за мене једнаки са тарантулама и прикривени сте осветољупци!” (Niče 2002, 159).

Жеља за осветом и кажњавањем под изговором човекољубља и социјалне правде доводе до тога да је једна од логичних последица левичарске идеологије прогреса „фанатична вера за поништењем” свих „реакционара” (Nolte 2011, 201). Нолтеу је наравно било добро познато да је још Томас Минцер (*Thomas Müntzer*) говорио да је елиминација безбожника предуслов за успостављање Божјег царства. У том контексту се и Лењинова жеља за поништавањем буржоазије, односно племства и кулака одлично уклапа у начин мишљења „вечне левице”. Наравно, имена која се надевају непријатељима могу бити различита, али су фактичке последице вазда исте – грађански рат. Како примећује Слотердијк, „аутентична класна свест значи свест о грађанском рату” (Sloterdijk 2013, 194). Тако је, заправо, и сваки комуниста „члан партије грађанског рата”, као што је то јасно истакнуто у једној инструкцији Коминтерне војној организацији бугарске комунистичке партије из августа 1924. године (Према: Тимофејев 2011, 173). Одлука за или против грађанског рата није, дакле, својевољна, а још мање случајна, већ излази из идеолошког опредељења левице. Другачије речено, према марксистичко-лењинистичкој идеологији се под класном борбом на крају крајева подразумева потпуно поништење противника.

У овом кажњавању владајуће класе лична одговорност, која се може доказати, не игра никакву улогу. Мартин Латсис, један од првих шефова Чеке, 1. новембра 1918. године, обзнањује: „Не водимо рат ни против једне особе посебно. Искорењујемо буржоазију као класу. Не тражите у истрази документе и доказе о томе шта је оптужени учинио (...) Право питање које треба да се постави јесте којој класи припада” (De Benoist 2007, 43). Будући да лична одговорност не игра улогу, на мети се могу наћи и читави народи који стоје на путу остварењу зацртане визије.

Заправо, није реч само о заговарању, већ и о спровођењу насиља. Уосталом, први покушај геноцида у модерној историји догодио се у Вандеји у време Француске револуције. На начин како су се француски револуционари опходили према Вандејцима и бољшевици су се доцније односили према Козацима. Централни комитет КПСС је у истом духу већ 1919. године наредио да Козаци „сви до једног буду истребљени и физички ликвидирани” (De Benoist 2007, 43). На примеру Француске револуције види се да је листа непријатеља још дужа и сасвим нејасно одређења. „Не само племићи, свештеници који су одбили да положе заклетву и њихови

следбеници, профитери на тржишту хране, они који подижу цене, они који шире лажне вести, него уопште сви који су потпомогали *corruption des citoyens* и *subversion des pouvoirs et de l'esprit publique* проглашени су за непријатеље отаџбине и кажњени смрћу” (Schmitt-Dorotić 1921, 165).

Ипак, терор није усмерен само према отвореним противницима. Наиме, прелазак у прокламовани нови свет не може се остварити без одлучног реза којим се досадашња прошлост одваја од будућности. Он је неопходан да се будући свет не би контаминирао остацима прошлости. Тако је из људске природе неопходно одстранити све оне елементе који на било који начин могу сметати остварењу прокламоване утопије, а хуманост „се састоји у томе да се емпиријски човек преваспита у утопијског” (Kleine-Hartlage 2019, 123–124). У том послу важну улогу игра пропаганда, која се „има схватити као нека врста опште радиности која, делимично од старих а делимично од младих људи и деце, треба да произведе нове људе. Онај ко није згодна сировина за ту нову индустрију, или ко неће да се њој подвргне, тај ће бити избачен из заједнице, дакле, протеран, затворен или убијен” (Milanov 2021, 94). У том смислу су логори и институције за преваспитавање неподобних – чак и када је реч о дојучерашњим сапутницима и савезницима – нужност. Они који оклевају или не желе да напусте стари начин живота и који одбијају да прихвате промене нису више тек идеолошки противници већ се на њих гледа као на неразумне, односно болесне људе. Прелазак у ново стање, поред раскида са старим нормама и навикама, захтева и уклањање свега неподобног из сећања, па се истовремено са прогоном живих противника ради и на рушењу споменика, односно на обрачуну са мртвим противницима. Као симболички изрази тог лома са прошлосту и свим традицијама служе увођење новог календара у време Француске револуције или почетак рачунања времена од момента када су Црвени Кмери преузели власт у Камбоџи. Током двадесетих и прве половине тридесетих година у СССР-у није се учила руска историја, уместо које се предавао марксизам маскиран у „науку о друштву”. У раскиду са словенским идентитетом Руса ишло се и даље, па су „научници” открили да је руском језику ближи грузински него ли словенски језици „спахијске Пољске”, „буржоаске Чехословачке” и „војно-фашистичке Југославије” (Timofejev 2011, 136, фн 460).

Без обзира на отворен прогон противника, однос левице према савременицима остаје дубоко проблематичан. Као што је констатовано Манфред Хетих, прогресивиста је због свог схватања садашњице као нечега прелазног, чија је функција, барем у екстремном случају, једино да припреми будућност и која „нема никакву вредност за себе”, увек „у опасности да своје савременике посматра примарно или искључиво функционалистички у погледу на будућност” (Hättich 1971, 17). Ту лежи потенцијална нехуманост левице која постављајући наводно хуманистичке циљеве за будуће генерације своје савременике третира тек као средство за остварење тих циљева. Авангарда, убеђена у своју мисију, живи у уверењу да ће тек „нови човек” који ће настати у будућем друштву за разлику од савременика умети да истински цени њено дело. Заправо, ко год верује у напредак, како примећује Алан Финкелкраут, верује у релативну вредност човечанства с обзиром на будуће нараштаје, а из тога следи да је „законито жртвовати прве нараштаје у корист других” (Према: De Beno 2007, 121). Овај проблематичан однос према савременицима објашњава и зашто је, историјски гледано, левица често била равнодушна, ако не и непријатељски расположена према корпоративистичким или мутуалистичким покушајима да се социјални положај нижих слојева унапреди без великих ломова. Побољшање положаја значило би одлагање револуције, односно одлагање успостављања коначног стања.

Спремност да се људи третирају као пуки материјал за изградњу будућег друштва никако није у супротности са идејом једнакости. Напротив, још је Токвил уочио да је вера у безграничне могућности људског усавршавања нужна последица вере у једнакости. Израз те вере у могућност усавршавања човека је идеја стварања „новог човека”.

ПОНИШТАВАЊЕ КУЛТУРЕ

Како примећује Нолте, „владајућа” класа, није једино морала да стрепи за своју имовину и живот, него и „за нешто што јој је било важније од живота, а то су култура и могућност култивисањег живота, и обе ове ствари биле су још од почетка високих култура повезане са разликовањем класа, односно са разликом између сиромашних и богатих” (Nolte 1993, 329). Кајица Миланов такође уочава да левица не тежи само промени политичких и својинских

односа, већ стреми ка нечем много већем, а то је „преображај свих животних вредности”, односно стварању новог начина живота, новим оценама свих вредности и добара, новој пракци у опхођењу с људима и заједницама, новим верским и мисаоним начелима (Milanov 2012, 303). Све то скупа подразумева културни преображај, односно поништавање целокупног културног наслеђа.

Као што је Нолте уочио, култура је сметња захтевима „вечне левице”, јер подразумева разликовање. Са друге стране, изједначавање је, по логици ствари, могуће само „надоле”. Оно, дакле, подразумева снижавање општег нивоа богатства и благостања, али исто тако и образовања и културе. Другим речима, култура је непријатељ већ самим тим што није и не може бити за све и за свакога. То постаје јасно већ код Русоа који „природно стање” види као стање једнакости, док на културу гледа као на врсту перверзије будући да почива на подели рада, те према томе на принципу неједнакости. Такође, култура увек подразумева постојање чврстих форми, разграничења и разликовања, односно одређених норми, стандарда и правила који се не могу по вољи мењати. Уз то култура захтева рад. Како примећује Шпенглер, Марксови најфанатичнији следбеници желе поништавање читаве културе како би што више смањили количину неопходног рада (Spengler 1920, 74).

Да развој високе културе и тежња за успостављањем једнакости стоје у супротности било је јасно и Фридриху Шлегелу, Токвилу (Tokvil 2002), као и већ помињаном Берђајеву који је указивао на незамисливост културе без „хијерархијскога континуитета и без квалитативне неједнакости”, те према томе одрицао могућност постојања било какве културе у социјализму (Berđajev 1990, 217–230). Укратко, људи могу бити једнаки само из перспективе у којој култура не игра никакву улогу и у којој су све духовне вредности поравнате, а разлике у рангу се више не признају. Важи и обрнуто, па је неједнакост услов развоја културе. У основи се налази идеја да је подела људи према њиховим способностима, активностима и образовању претпоставка сваке културе, али истовремено и савим природна последица чињенице да нико не може нити треба да ради све. Са друге стране, општа једнакост подразумева општу простоту. „Исти начин на који се новац зарађује и његово трошење на исту врсту задовољства: *panem et circenses* – више од тога не треба, и више од тога се не разуме” (Spengler 1933, 69).

На овом месту је потребно присетити се большевичких пљачки и рушења црква после револуције, као и сличних примера из Шпаније из времена грађанског рата, што није представљало само напад на религију, већ исто тако и на културу. Нолте се позива и на документе „вечне левице”, као на пример *Манифест једнаких*, који нису скривали решеност да, „ако мора, пропадну и све уметности ако ће на крају остати стварна једнакост” (Nolte 1993, 331). На крају крајева, једнакост и није нужан услов за развој културе и уметности. Такође, „есенцијална повезаност” између „варварства” и „утопије” је за Нолтеа барем назначена у марксистичком појму „пракомунизма” (Nolte 2011, 115). У намери да човека ослободи од „терета повести”, сваки захтев за једнакост са собом носи и прихвата своје примитивистичке последице. „Утолико је примитивизам, без пежоративног акцента, схваћен као оријентација према праисторијским начинима живота, тло у коме је левица укореењена” (Nolte 2015, 623). Тако примитивизам означава жељу за повратком у изгубљено првобитно стање, после кога је дошло до кварења. Он представља побуну против сувише комплексне и компликоване цивилизације, односно жељу да се успостави стање које ће упркос томе што је ново одговарати старом, идиличном времену. Стога ослобађање од терета млађе и искварене прошлости у исто време представља и рат против прошлости као царства неједнакости и зла, односно брисање трагова те „мрачне прошлости”. У историји више нема ничега што може да побуди дивљење, већ само оно што мора да се осуди као неправда.

ПРОТИВ ПРИВАТНЕ СВОЈИНЕ

До сада набројане особине „вечне левице” могу се лако препознати у свим добима и различитим цивилизацијама. Са тим је повезана још једна карактеристика. Наиме, „вечна левица” је у сваком свом појавном облику тежила укидању приватне својине као корена сваког зла и највеће сметње остварењу идеје једнакости. Приватна својина се ту разуме једино као пљачка и узурпација. У том смислу чињеница да су неки људи талентованији, интелигентнији или марљивији од других у мисаоном свету „вечне левице” не представља никакав аргумент. Оно што је одлучујуће је да је сваки желудац једнак другоме. У складу с тим је свако ко на основу свог рада и својих способности за себе захтева више добара заправо

узурпатор и непријатељ друштва. „Корен свег зла је, дакле, приватна својина, преко које се човек супротставља човеку и из које произлази један отуђени свет у коме човек више није код куће сам са собом и у природи” (Nolte 1993, 331).

Све рђаве појаве код човека не изводе се, према томе, из његове природе, која се сагледава као у основи добра, али искварена постојањем приватне својине, па је и зло нешто што долази споља. Самим тим, укидање приватне својине као уклањање спољног узрока значи и повратак човека његовој доброј природи. Није, дакле, ствар у томе да се својина другачије прераспореди, већ да се објекат зависти укине једном за свагда. Уколико се вратимо на идеју да је корен левице у зависти, она жели да победи завист тако што ће укинути њен објект. Тако у друштву без приватне својине, где је објект зависти уклоњен и у коме ће сва добра бити заједничка, сви људи ће постати добри. Иста логика би морала да се примењује и на остале објекте зависти, чиме се поново долази до идеје о савршеној истости као о крајњем циљу. Будући да се приватна својина схвата као противприродна, тиме и свако ко тежи њеном очувању постаје не само непријатељ пролетаријата, већ истовремено и непријатељ хуманости и човечанства.

У том смислу, појава својине представља за левицу први грех човечанства. То долази до изражаја још код Русоа. „Први који је ограда земљиште и рекао: ‘Ово је моје’ и наишавши на простодушне људе који су му поверовали, у ствари је оснивач образованог друштва. Колико ли би спречио злочина, убистава и ратова, од колике ли би беде и страха поштедео људски род онај који би почупао коље и затрпао јарак, довикујући ближњима: ‘Не верујте варалици! Пропашћете ако сметнете с ума да плодови припадају сваком и да земља није ничија!’” (Ruso 1993, 161). Колико је питање својине важно за левицу види се и из *Манифеста комунистичке партије* где се каже да комунисти могу своју теорију да обухвате једним изразом: „укидање приватне својине” (Marks i Engels 1979, 34). Одатле следи и левичарска фасцинација праисторијом као временом у коме човечанство још није познавало „првобитни грех” приватне својине. Уколико је својина неприродна и у основи настала на пљачки, онда нема ничег праведнијег и природнијег од жеље да се правда и природни ред поврате „експропријацијом експропријатора” односно тако што ће се „опљачкати опљачкано”.

Мржња сиромашних према богатима, побуна оних који немају против оних који имају, како запажа Нолте, представља константу у повести, независно од времена и места. Међутим, како он даље наводи, од XIX века је услед губитка самопоуздања код „владајуће класе” дошло до тога да су поједини „богати” прешли на страну „сиромашних” или су барем показивали симпатије за њихову ствар (Nolte 1993, 333). Различити хришћански марксистички и хришћански социјалисти свакако нису били „сиромашни”, него их је етика терала да се супротставе наводно неетичном „капиталистичком” друштву.

УНИВЕРЗАЛИЗАМ

Несумњиво најзначајнију и највећу победу „вечне левице” представљала је Октобарска револуција. Било је то „преузимање власти од стране екстремне левице у једној великој земљи” и дуготрајно вршење власти, те је стога она представљала јединствен догађај у повести (Nolte 1994, 150–151). Такође, била је то „*револуција доктрине и теоријске догме*” (Burke 1992, 208), на исти начин као што је то била и Реформација, односно Француска револуција (Берк). Таква револуција „ниједног тренутка није имала намеру да се ограничи на једну земљу, већ је од почетка сањала о планетарној власти, односно тежила је ка промени околности у целом свету. У свим својим манифестацијама, левица је увек тежила превладавању оних супротности међу народима и државама које могу бити повод за рат, што је са собом носило и идеју о универзалној једнакости” (Novaković i Dostanić 2020, 32). Као што је уочио Кинелт-Ледин, идеја универзалне једнакости је овде суштинска, јер левица је један – „један језик, једна раса, једна класа, једна идеологија, једна религија, један тип школе, један закон за све, једна застава и једна централизована, светска држава” (Kuehnelt-Leddihn 1974, 39). Тако „вечна левица” која жели да у целом свету све буде исто демонстрира своју вољу да води светски грађански рат. Укратко, колико год вечна левица подвлачила да је њен циљ превладавање разлика и успостављање трајног мира међу људима, резултат њеног деловања не може бити друго до светски сукоб, односно светски грађански рат и поништавање непријатеља не само у границама једне земље, него у светским размерама. Мир међу народима може доћи само после добијеног светског рата међу класама.

ВЕЧНА ЛЕВИЦА ПОСЛЕ ПАДА КОМУНИЗМА

Уколико се „вечност” левице узме озбиљно разуме се да пропаст комунизма никако не значи и крај „вечне левице”. Вера у идеју једнакости способна је да надживи све теорије и пројекте који су пропадали у покушајима да је остваре. Тако још и данас постоје аутори попут Алена Бадијуа који се залажу за један нови покушај успостављања неке врсте комунизма. Ипак, такви покушаји више представљају изузетак него правило. Реч је о позивима који упркос њиховом присуству у јавности немају реалну политичку снагу. Међутим, то још увек не значи да се левица може везати искључиво за оне који се залажу за рестаурацију ригидног комунистичког модела. „Вечна левица” је подложна извесним трансформацијама у својим појавним облицима. Недуго после пада Берлинског зида Нолте је као „најважнију појавну форму” екстремне левице идентификовао „*third worldism*”, који је повезан са антизападњаштвом, феминизмом, мултикултурализмом и еколошком (Nolte 1994, 157–159). У истом зборнику Рајнар Цителман је у свом чланку указивао да је у феминизму „настала нова идеологија са утопистичким захтевом за стварање ‘новог човека’” (Zitelmann 1994, 178–179; Zitelmann 1992, 27–33). Тако уместо старих, на сцену ступају нове форме „вечне левице”: феминизам, еколошки, мултикултурализам, цендеризам, које све оперишу са поистовећивањем правде и једнакости. Овој листи би се могао придодати и трансхуманизам будући да се и ту у основи циља на превазилажење човека, односно стварање новог и унапређеног људског бића.

Напоследку, Нолте не само што указује на то да ће „вечна левица“ и у будућности играти битну улогу, већ јој приписује одређено право, пошто се без њене побуне не би могла образовати свест о повести, нити би било могуће изаћи из изворних односа владавине. Стога би и начелно одбацивање левице представљало и одбацивање човека и његове повести. То заправо значи да је утопија неуништив елемент људске природе. Ни овде Нолте није усамљен. До сличног закључка дошао је и Герд-Клаус Калтенбрунер када је десно и лево држање назвао „конституентима људске повести”, функцијама које се међусобно допуњују, од којих свака има своје упитности и изопачења. „Питање стога не гласи, која од две функције је ’истинита’ – обе одговарају људској природи, *ниједне* од њих се не може одрећи” (Kaltenbrunner 1975, 10). Роџер

Скрутон такође признаје „делимичне истине” код левице, па тиме и он прихвата идеју о слободном надметању и плодном међудејству политичких снага – укључујући ту и левицу. Скрутон такође наводи да ће левица увек постојати јер ће „увек бити оних који у политичком животу виде прилику за масовне покрете солидарности, које можда сами контролишу”, додајући да такви покрети масовне солидарности добијају на замаху када превладају страх, озлојеђеност и бес (Skruton 2020, 179). У сваком случају, као што пише Нолте: „Утопија, чежња за бесповесношћу је дакле вероватно моћна у свој повести и она може постати снага која једва да је упоредива са неком другом снагом када се она повеже са оном побуном против савремене неправде, што је тло 'левице' чим су успостављене обавеза и организација” (Nolte 2015, 234). Па ипак, ово делимично право „вечне левице” се не може схватити као последња реч по том питању. Наиме, потпуно остварење циљева радикалне левице значило „одбацивање не само либералног система, него и историјске егзистенције”, будући да би левичарска утопија друштва без владавине и без класа „морала водити једном ригорозном окоштавању које би искључило сваки повесни развој и културну диференцијацију” (Gerlich 273). Укратко, Нолте не потцењује повесни значај ове левичарске глади за правдом и једнакошћу, али упозорава на њене последице. „Воља за више правде или такође за више једнакости за индивидуе, групе нације културе – непозната у животињском свету или само делимично присутна у сукобима између генерација – је један од фундаменталних покретачких снага и истовремено максима људског рода. Али воља идеологија једнакости за праву *по себи*, односно за једнакост *по себи* убија живо и у ствари ствара лажне социјалне облике” (Nolte 2011, 183).

Тиме се већ дотиче важан моменат у односу левице и деснице. Наиме, иако се „вечној левици” не може одрећи свако право на постојање, исто тако је јасно да уколико се разруше све бране њеном утопизму то не значи ништа друго него пут у катастрофе и тоталитаризам, при чему није реч о злој вољи овог или оног човека, странке или групе, већ о логичним последицама левичарских идеја. Покушај да се левичарске представе о свету наметну човеку је напоследку довео до катастрофа у XX веку, јер човек није одговарао тим представама. Исто тако, уочљиво је да је Нолтеова „вечна левица” више него тек политички или економски феномен. Он са правом истиче да ова „вечна левица” има другачији однос према

времену од деснице, односно да је у својој двострукој природи она нешто као „непокретни покретач” (Nolte 1994, 146) повести, који прети да је укине.

ЗАКЉУЧАК

Када бисмо покушали да сумирамо Нолтеово схватање „вечне левице” реч је у о „констатацији да се у различитим повесним периодима и на различитим местима увек изнова јављају исти левичарски захтеви” (Novanović i Dostanić 2020, 33). Не само да би се социјалисти са краја XIX и почетка XX столећа међусобно добро разумели, као што су констатовали Молер и Штраус, него би се у основним идејама могли сложити и са пророцима из старог Израела, проповедницима из средњег века, руским револуционарима и радничким трибунима као и са данашњим борцима за социјалну правду и мултикултурализам. Грубо речено, све те групе би се сложиле да је постојеће стање не само лоше, већ и неправедно, неприродно, па и неподношљиво. Свако од њих би могао идентификовати групу „привилегованих” која тлачи и угњетава друге. Исто тако, сагласили би се и у погледу циља, односно у захтеву за стварањем универзалне заједнице једнаких и слободних људи, без посредних односа и владавине. Тако би све представнике „вечне левице” везивао универзални егалитаризам који тражи дефинитивно укидање власти, својине те „доминације” и „отуђења”, односно свих граница међу људима. „Вечна левица” дели исти месијанизам и веру у будуће стање, које би требало да буде слично прастаром, природном стању из времена када друштво наводно још није било корумпирано својином и влашћу. Левица такође баштини и исту волунтаристичку идеју о конструктабилности стварности, односно веру да се помоћу политичке акције свет може изменити, а човек поправити и поново задобити изгубљену једнакост. Прогресивиста, пише Гинтер Шолд, посматра свет пре свега као „објект могућег преобликовања, новог планирања или у екстремној, али напослетку очекиваној консеквенци, као фарму за узгајање Новог Човека” (Scholdt 2017, 11). Напослетку сву „вечну левицу” здружује и материјалистичко схватање по коме је економија основа, а желудац, једноставно речено, има примат над моралом (и културом). Ови елементи, према Нолтеу чине суштину учења „вечне левице”. Она од

њега не одступа ни када се изражава језиком пророка старог Израела, ни када говори у категоријама савремене политичке коректности.

Нолтеу припада заслуга да је препознао трансепохалну истоветност левице, указао на њено порекло и описао њене најважније црте. Признајући „вечној левици“ извесно право и прихватајући да је утопија неотклоњив део људске природе Нолте је препознао да „вечна левица“ неће нестати ни после пропасти комунизма, иако ће се њени појавни облици променити.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Benoa, Alan de. 2007. *Komunizam i nacizam. 25 ogleda o totalitarizmu u XX veku 1917–1989*, preveo Slobodan Erski, Beograd: Ukronija.
- Benoist, Alain de. 2021. *Der populistische Moment. Die Rechts-Links-Spaltung ist überholt*, Berlin: Junge Freiheit Verlag.
- Berđajev, Nikolaj. 1990. *Filozofija nejednakosti*, preveo Mirko Đorđević, Mediteran, Oktoih, Titograd.
- Burke, Edmund. 1992. *Thoughts on French Affairs*, in: Daniel E. Ritchie (ed.) *Further reflections on the Revolution in France*, Liberty Fund.
- Cvetičanin, Neven. 2008. *Epoha s one strane levice i desnice*. Beograd: Službeni glasnik, Institut društvenih nauka.
- Fritze, Lothar. 2021. *Kulturkampf. Moralischer Universalismus statt Selbstbehauptung*, Dresden: Jungeuropa Verlag.
- Furt, Peter. 2021. „O masovnoj demokratiji: Njen položaj kod Panajotisa Kondilisa“, preveo Dušan Dostanić, *Srpska politička misao*, posebno izdanje, str. 69–83.
- Gauland, Aleksandar. 2020. „Liberalna hegemonija“ u: Novaković Aleksandar, Dostanić Dušan (ur.) *Poredak i sloboda. Razgovori konzervativaca i libertarijanaca*, Beograd: Službeni glasnik, str. 258–267.
- Gauland, Alexander. 2019. „Populismus und Demokratie“, *Sezession*, Heft, 88, Schnellroda, S. 14–20.
- Gerlich, Siegfried. 2009. *Ernst Nolte: Portrait eines Geschichtsdenkens*, Schnellroda: Edition Verlag.
- Hättich, Manfred. 1971. *Individuum und Gesellschaft im Konservatismus*, Niedersächsische Hannover: Landeszentrale für Politische Bildung.
- Kaltenbrunner, Gerd-Klaus. 1975. *Der schwierige Konservatismus, Definitionen, Theorien, Porträts*, Herford und Berlin: Nicolaische Verlagsbuchhandlung.

- Kazimirović, Vasa. 2013. *Crna ruka. Ličnosti i događaji u Srbiji od Majskog prevrata 1903. do Solunskog procesa 1917*, Novi Sad: Prometej.
- Kleine-Hartlage, Manfred. 2019. *Ansage*, Schnellroda: Antaios Verlag.
- Kleine-Hartlage, Manfred. 2019. *Die liberale Gesellschaft und ihre Ende. Über den Selbstmord eines Systems*, Schnellroda: Antaios Verlag.
- Kleine-Hartlage, Manfred. 2020. *Konservativenbeschimpfung*, Schnellroda: Antaios Verlag.
- Kondylis, Panajotis. 1992. *Planetarische Politik nach dem Kalten Krieg*, Berlin: Akademie Verlag.
- Kuehnelt-Leddihn, Erik von. 1974. *Leftism: from de Sade and Marx to Hitler and Marcuse*, New Rochelle, New York: Arlington House.
- Kuehnelt-Leddihn, Erik von. 1952. *Liberty or Equality: The Challenge of our Time*, Caldwell: The Caxton Printers.
- Legutko, Ryszard. 2016. *Deamon in Democracy: Totalitarian Temptations in Free Societies*, New York: Encounter Books.
- Marks, Karl, i Fridrih Engels. 1979. *Manifest komunističke partije*, Beograd: BIGZ.
- Milanov, Kajica. 2021. *Titovština u Jugoslaviji*, Društvo za privrednu istoriju, Institut za evropske studije, Beograd, 2021.
- Mises, Ludwig von. 1959. *Socialism. An Economic and Sociological Analysis*, New Haven: Yale University Press.
- Mohler, Armin. 1981. *Wider die All-Gemeinheiten*, Krefeld: Sinus Verlag.
- Niče, Fridrih. 2002. *Tako je govorio Zaratustra*, preveo Branimir Živojinović, Beograd: Momo & Mañana Press.
- Nolte, Ernst. 1993. *Streitpunkte. Heutigen und künftigen Kontroversen um den Nationalsozialismus*, Frankfurt am Main: Propyläen.
- Nolte, Ernst. 1994. „Links und rechts: über Geschichte und Aktualität einer politischen Alternative“ in: Heimo Schwilk, Ulrich Schacht (Hrsg.), *Die selbstbewusste Nation: „Anschwellender Bocksgesang“ und weitere Beiträge zu einer deutschen Debatte*, Berlin: Ullstein, S. 145 – 162.
- Nolte, Ernst. 2011. *Späte Reflexionen*, Wien, Leipzig: Karolinger Verlag.
- Nolte, Ernst. 2015. *Historische Existenz: Zwischen Anfang und Ende der Geschichte?*, München: Lau Verlag.
- Novaković, Aleksandar, i Dušan Dostanić, 2020. „Pojam bez definicije, konzistentnost bez celine – rasprava o konzervativizmu i libertarijanizmu, u: Novaković Aleksandar, Dostanić Dušan (ur.) *Poredak i sloboda. Razgovori konzervativaca i libertarijanaca*, Beograd: Službeni glasnik, str. 11–110.

- Ruso, Žan Žak. 1995. *O poreklu i osnovima nejednakosti među ljudima*, preveo Radmilo Stojanović, Beograd: Filip Višnjić.
- Schmitt-Dorortić, Carl. 1921. *Die Diktatur. Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf*, München und Leipzig: Duncker und Humblot.
- Scholdt, Günter. 2017. *Das konservative Prinzip*, Schnellroda: Antaios Verlag.
- Schrenck-Notzing, Caspar von. 2011. „Brauchen Konservative eine Theorie?“ in: *Konservative Publizistik. Texte aus den Jahren 1961 bis 2008*, Förderstiftung Konservative Bildung und Forschung, Berlin, 2011, S. 191–195.
- Skruton, Rodžer. 2020. *Kako biti konzervativan*, preveo Vlado Đukanović, Beograd: Adriatic Business Solutions.
- Sloterdijk, Peter. 2013. *Gnev i vreme*, preveo Božidar Zec, Beograd: Fedon.
- Spengler, Oswald. 1920. *Preußentum und Sozialismus*, München: Verlag C. H. Beck.
- Spengler, Oswald. 1933. *Jahre der Entscheidung*, Erster Teil, München: C. H. Beck.
- Šafarević, Igor. 1997. *Socijalizam kao pojava svetske istorije*, preveo Vladimir Jagličić, Cetinje: Svetigora.
- Timofejev, Aleksej J. 2011. *Rusi i Drugi svetski rat u Jugoslaviji. Uticaj SSSR-a i ruskih emigranata na događaje u Jugoslaviji 1941–1945*, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Tokvil, Aleksis de. 2002. *O demokratiji u Americi*, preveo Živojin Živojinović, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Weißmann, Karlheinz. 2004. „Das linke Prinzip“, *Sezession*, Nr. 5, S. 2–7.
- Weißmann, Karlheinz. 2017. *Kulturbruch '68. Die linke Revolte und ihre Folgen*, Berlin: Junge Freiheit Verlag.
- Weissmann, Karlheinz. 2020. *Wer ist rechts? Versuch einer Typologie*, Berlin: Junge Freiheit Verlag.
- Zitlmann, Rainer. 1992. „Träume vom neuen Menschen“, Richard Saage (Hrsg.) *Hat die politische Utopie eine Zukunft?*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, S. 27–33.
- Zitlmann, Rainer. 1994. „Position und Begriff – Über eine neue demokratische Rechte“ in: Heimo Schwilk, Ulrich Schacht (Hrsg.), *Die selbstbewusste Nation: „Anschwellender Bocksgesang“ und weitere Beiträge zu einer deutschen Debatte*, Berlin: Ullstein, S. 163–181.

Dušan Dostanić*

Institute for Political Studies, Belgrade

THE CONCEPT OF THE “ETERNAL LEFT” BY ERNST NOLTE

Resume

In the article, the author tries to present Ernst Nolte’s understanding of the “eternal left”. The author starts with the question of whether the concepts of right and left are still usable today. In order to offer an answer to this question, the paper points to the long-established transepochal self-identity of the left. To explain this identity, the author points to the notion of the “eternal left” which was developed within Ernst Nolte’s philosophy of history, where the “eternal left” is seen as one of the “historical constants”. The text then enumerates the key characteristics of the “eternal left” as understood by Nolte, that is, points out its origin and consequences. Since the fall of communism cannot be considered the final defeat of the “eternal left”, the author tries to show that Nolte’s understanding is still relevant in our time and that his description of the “eternal left” has not lost its importance.

Keywords: Ernst Nolte, “eternal left”, left-wing, right-wing

* E-mail address: dusan.dostanic@ips.ac.rs.

* Овај рад је примљен 21. априла 2024. године, а прихваћен на састанку редакције 8. јула 2024. године.